

Szervezetük kongregacionális, az egyházközségek maguk kormányozzák magukat. Közös ügyeik vitelére azonban államonként „Conventions“ (összejövetel, nagy-gyűlés) nevű szervezetekbe, azok viszont egy központi „General Convention“ (általános nagy-gyűlés) nevű szervbe tömörülnek. E legutóbbinak feje az elnök, akit időszakonként választanak. A General Convention-nek van egy „Board of Trustees“ (igazgatóság) nevű végrehajtó bizottsága, mely az ügyeket folyamatosan intézi, egy „General Superintendent“-je (aki azonban nem „szuperintendens“, vagy püspök!) egy (általános) titkára és pénztárnoka, valamint egy központi hivatala Boston-ban.

Az univerzalista egyház több missziói állomást tart fenn Japánban és Koreában.

Befejezés.

Végére jutottunk már a „Függelék“-nek is, s az előirányozottnál lényegesen nagyobb terjedelem befejezésre int. Lehetetlen volna azonban úgy válnunk meg ez újabb és sokat ígérő szabadelvű keresztény szervezetektől (ha csak e könyv lapjain is), hogy néhány felkinálkozó tanulságot le ne vonjunk. Dr. Wilbur „Az unitárius történelem lényege és tanulságai“ c. fejezetben a „történelmi“ egyházakra nézve (ha szabad meghonosítanunk ezt a kifejezést, a szociniánus, valamint az erdélyi, angol és amerikai szervezeteket értve rajta), már levonta a tanulságokat. Mi most csak hozzátehetjük, hogy azok a tanulságok általábanvéve az újabb keletű szabadelvű keresztény mozgalmakra vonatkoztatva is helytállóak. Akad azonban még néhány jellemző vonás e mozgalmakban, melyeket föl kell említenünk.

I. Az erdélyi unitárius olvasó bizonyára meglepődve olvas unitárius (vagy szabadelvű keresztény) pátriárkákról és érsekekről. Biztosíthatjuk az olvasót, hogy az angol és amerikai unitáriusok ép ily meglepetéssel olvastak egykor az unitárius püspökről, mikor először kaptak értesítést erdélyi hitrokonaik egyházi szervezetéről a XIX. században. Ma már senkisép lepődik meg közülök azon, hogy van unitárius püspök s azon sem, hogy unitárius pátriárka és érsek is került a püspök mellé. Megértették ugyanis, hogy az unitarizmus nincs összefüggésben az

egyházi szervezettel,¹ ha csak az a szervezet a lelkiismereti szabadságot nem veszélyezteti. Láttuk, hogy sem a Filipino Független Egyházban, sem a Csehszlovák Egyházban, ez a veszély nem forog fenn.

II. Két évvel ezelőtt Dr. Hall Alfréd, az I. A. R. F. akkori elnöke társaságában Erdélybe jött Dr. Stejskal R. József morvaországi püspök is. Bejártuk hárman az erdélyi unitárius egyházközségeket s ahol csak lehetett, istentiszteleteket is tartottunk. Dr. Stejskal teljes püspöki díszben ment fel a szószékekbe s az erdélyi unitáriusok eleinte meglepődve, később azonban mindinkább megértéssel látták rajta a (római katolikus miseruhára emlékeztető) papi öltözetet s hallották szájából az úri-imádság dallamát. A „Függelék”-ben láthattuk, hogy ezek a külsőségek a lényegét nem érintik (hiszen teológiájuk teljesen unitárius, s a lelkészek nőülhetnek is szabadon) akár az öltözetre, akár a liturgiára vonatkozzék is az.

III. Láttuk viszont azt is, hogy az újabbkeletű szabadelvű keresztény mozgalmak szorosabb egyházi szervezeteket, részletesebben kidolgozott „hitnyilatkozatok”-at (nem hitvallásokat !) és színesebb liturgiákat hoztak létre, mint amilyen a történelmi unitáriusoké. Híveiknek száma viszont messze fölülmúlja a régi unitárius szervezetek taglétszámát. Túlságosan elhamarkodott következtetés lenne azonban, ha e tényekből mindjárt levonnók a következtetést, hogy a szabadelvű kereszténység eszmei tartalmának mindenütt szüksége lenne szorosabb szervezetre, teljesebben kidolgozott hittanra és színesebb liturgiára, mert nagyobb tömegeket csak így lehet összetartani. Túl gyors lenne ez a következtetés, mert a nagy hívőtömegekkel rendelkező egyházak megalakulásánál más okok is közrejátszottak (főként a nemzeti érzés). Viszont a fejlődés (l. a Csehszlovák Egyház adatait) némi alapot nyújtana, ha nem is e következtetés levonására, legalább a kérdés mérlegelésére. Ismeretes azonban, hogy a történelmi egyházakban mindig erős volt az az irányzat is, mely egyenesen károsnak tartotta volna a nagy tömegek megnyerését, mert az unitárius, szabadelvű kereszténység eszméit magasabbaknak, emelkedettebbeknek tartották (újabban túl-bölcsészetinek is nevezték), semhogy a „tömeg” megérthetné. Olyanok is voltak, akik a tömegtől e „magas” eszméket épen féltették is, azt gondolva, hogy a tömeg a maga alacso-

¹ Lásd: Szent-Iványi Sándor: Az unitarizmus lényege. (E sorozat I. száma).

nyabb színvonalára rángatja majd le azokat. A magunk részéről elsősorban az unitárizmus „magas eszmé”-vé való „fölmagasztosítása” ellen tiltakozunk. Egyáltalán nem tudjuk megérteni, miért lenne az egy Isten eszméje magasabb, tehát érthetlenebb, mint a szentháromság dogmája, Jézus ember-volta miért lenne „bölcsebb,” mint a Jézus kettős-természetéről alkotott dogma, és így tovább.

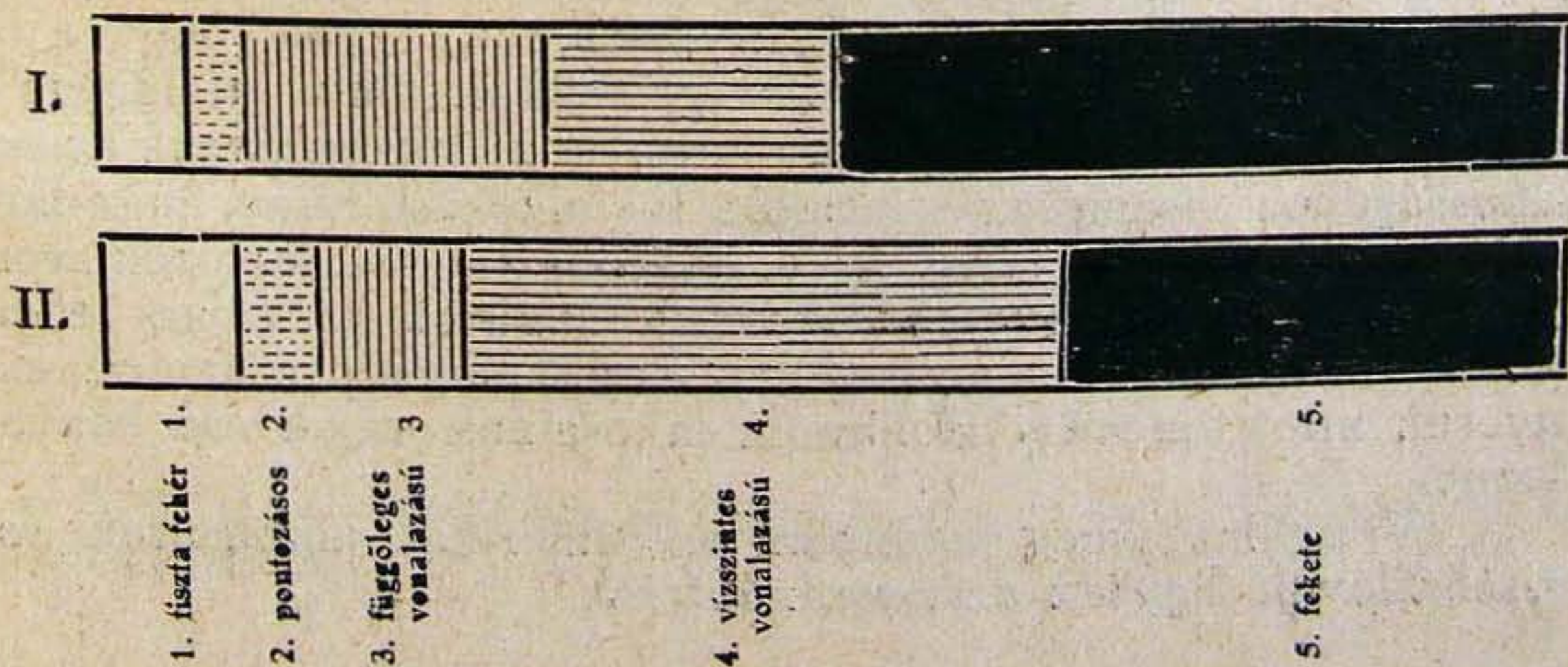
Viszont a „tömegek”-től félsz elökelő elzárkózottságban maradó unitárius kizárólagossággal (Amerikában „Boston-Brahmin”-oknak nevezték őket, azokról a bosztoni előkelő unitáriusokról, akik az unitárizmust valami „úri-vallás”-nak, vagy ehhez hasonlóknak akarták megőrizni — a maguk számára és mások kirekesztésével) ép oly kevésbé tudunk rokonszenvezni, mint ennek az ellentétével, azaz azzal a felfogással, mely egy-egy vallás értékét egyedül csak követőinek számával méri.

Ezektől függetlenül azonban, az újabbkeletű szabadelvű keresztény mozgalmak szorosabb megszervezettségének, pozitívabb hittanának és színesebb liturgiájának a hívek számához való viszonyán érdemes gondolkozni.

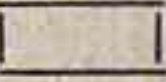
IV. Ha pedig már a „tömegek”-ről beszéltünk, vizsgáljuk meg kissé, milyen is a szabadelvű keresztény tömeg. (Természetesen itt nem a tömeg-lélektani tömegről beszélünk, hanem egy-egy szervezet követőinek nagy számáról). Az I. A. R. F. húsz-millió szabadelvű keresztény nemzetközi szervezete. Ma tehát már igazán lehet szabadelvű keresztény tömegekről beszélni.

Megbízható adatokat a Csehszlovák Egyház, a holland Protestáns Unió és az Amerikai Unitárius Társulat kimutatásai nyújtanak. E három szervezet azonban ép megfelel célunknak, amint a fejtegetésekből látni fogjuk.

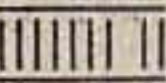
Vegyük először a holland szabadelvű keresztényeket.

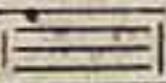

E két kimutatás foglalkozási ágak szerint mutatja ki I. a Hollandiában élő állampolgárok foglalkozás szerinti arányát az ország összes lakosaihoz mérve, II. a holland szabadelvű keresztényeket szintén foglalkozás szerinti arányban az összes holland szabadelvű keresztények számához viszonyítva. Minthogy pedig e két kimutatást egymás alá helyeztük, a I. és II. kimutatásokat egymással is összehasonlíthatjuk és megállapíthatjuk, hogy egy-egy foglalkozási ág milyen arányban van képviselve I. általában Hollandiában és II. a szabadelvű szervezetben, s tehát, hogy melyiknél jobb az arány. Vegyük azonban rendre.

1. A (tiszta fehér) rész az intelligens (ú. n. „fehér gallérú”) és szabad foglalkozásúakat tünteti fel.

2. A (pontozások) rész az ingatlannal bírót (ház, vagy földbirtok), tőkepénzeseket és munkaadókat.

3. A (függőleges vonalú) rész a földműveseket (törpebirtokosokat és mezőgazdasági munkásokat egyaránt).

4. A (vízszintes vonalú) rész a középosztályt.

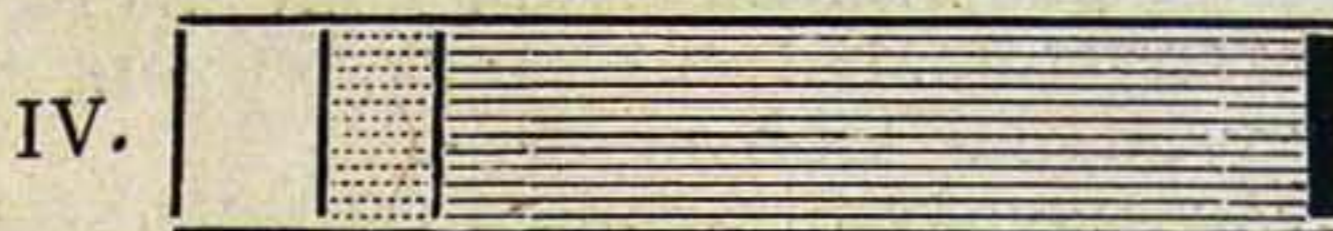
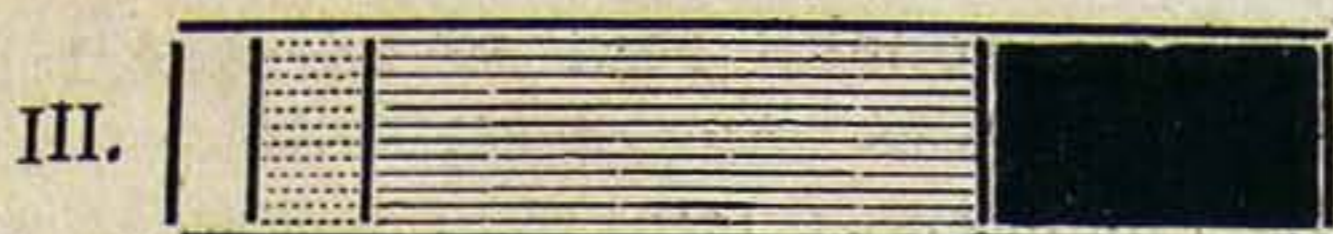
5. A (fekete) rész pedig a (városi) munkásokat.

Már most különvéve csak a II. számú oszlopot, megállapíthatjuk, hogy a holland szabadelvű keresztények legnagyobb része a középosztályhoz tartozik, csaknem ugyanolyan nagy azonban a (városi) munkások száma is. Sokkal kisebb, egymással azonban egyenlő, arányban vannak képviselve az „intelligens és szabad foglalkozásúak”, és a falusi lakosság. Legkisebb a „kapitálisták” (nagy tőkések, munkaadók) száma.

Ezzel szemben Hollandia összlakosságában a (városi) munkásság foglalja el a legnagyobb arányszámot, utána a falusi lakosság, majd a középosztály, „fehér gallérú” és szabad foglalkozású, és végül a kapitálista elem következik.

Összehasonlítva e két arány-oszlopot, látjuk, hogy a holland szabadelvűek között *aránylag* sokkal több intelligens és szabad foglalkozású egyén található, mint Hollandiának az összlakosságához viszonyított hasonló foglalkozású része, hasonlóképpen több a „kapitálisták” és a középosztályhoz tartozók arányszáma is, viszont kevesebb (városi) munkást és falusi elemet (földművest) tudtak a szabadelvű kereszténység számára megnyerni, mint amennyi Hollandia lakosainak rájuk eső hányada lenne.

Vizsgáljuk meg azonban az amerikai unitáriusok és a Csehszlovák Egyház arányszámait is.

III. = Amerika lakosságának,

IV. = az unitáriusok híveinek az arányszámai.

1. (fehér) rész = „fehér gallérú” és szabad foglalkozású.

2. (pontosos) rész = nagytőkések és munkaadók.

3. (vízszintes vonalú) rész = középosztály.

4. (fekete) rész = munkásosztály.

Amint látjuk, ebben a kimutatásban a falusi elem (földművesek) arányszáma nem szerepel, még pedig azért nem, mert Amerikában a földműves ép oly közösségi és magán életet él, mint a városi munkás, tehát nincs értelme különbséget tenni közöttük.

Összehasonlítva a III. és IV. kimutatásokat, látjuk, hogy az amerikai unitáriusok között aránytalanul több az intellektuális és szabadfoglalkozásúak, valamint a középosztályhoz tartozók száma, mintsem Amerika lakosságának arányszámaiból rájuk esnék, a „kapitálisták” körülbelől egyenlő, a munkások viszont sokkal kisebb hányadot képviselnek.

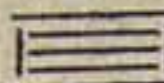

A Csehszlovák Egyház kimutatása szerint:

V. = Csehszlovákia öslakosságának,

VI. = a Csehszlovák Egyház híveinek az arányszámai.

1. (fehér) rész = független gazdasági helyzetűek és nagytőkések együtt.

2. (vízszintes vonalú) rész = középosztály.
 3. (fekete) rész = munkásság.

Itt csak e három csoport látható. Eszerint a Csehszlovák Egyházban kevesebb „kapitálista” van, mint amennyi Csehszlovákia megfelelő arányszámából reá esnék, viszont több középosztálybeli és aránytalanul több munkás.

A Csehszlovák Egyházzal azonban részletesebb adataink is vannak. Ezrelékben számítva:

	I. A Csehszlovák Egyházban	II. Csehszlo- vákiában
1. Független, szabadfoglalkozású és nagyfőkés, vagy ingatlan tulajdonos	184.4	260.9
2. Magasrangú hivatalnokok	92.7	87.0
3. Kishivatalnokok	137.5	95.4
4. Szakmunkások	493.1	435.2
5. Segéd, inas, tanonc stb.	53.7	45.8
6. Munkások	29.8	68.5
7. Cselédek, szolgák	8.8	7.2.

Fenti kimutatás mellett tudjuk még azt is, hogy a Csehszlovák Egyház híveinek $55\frac{1}{2}\%$ -a ipari és gyári alkalmazott és munkás, 12% -kal több, mint amennyi Csehszlovákia arányszámából reá esnék, viszont a falusi lakosság köréből csaknem egyáltalán senki sem tartozik híveik közé.

Már most, e táblázatok összehasonlításait és tanulságait az olvasó ítéletére bízva is, annyit megállapíthatunk, hogy, ellentétben az erdélyi unitáriusok arányszámaival (legalább 80% tartozik a falusi lakosság körébe), a fenti három szabadelvű keresztény szervezet főképp a városi lakosság körében terjedt el. Itt viszont örvendetes kiegyensúlyozottságot állapíthatunk meg. Ismeretes, hogy, különösen Amerikában, az unitarizmus eleinte a gazdagok és műveltek vallása volt. Ma már a középosztály vezet mindenütt. Viszont Amerikában elenyészően csekély a városi munkásság száma (az unitáriusok között), Hollandiában jobb a helyzet, Csehszlovákiában pedig a munkásság sokkal nagyobb tömegekben vesz részt a Csehszlovák Egyházban, mintsem az Csehszlovákia arányszámának rájuk eső hányadából következnek.

Állapítsuk meg még azt is, hogy I. e kimutatások alapján senkinek sem kell attól tartania, hogy a „tömeg,” tehát a népes egyház, ártalmára lenne az unitárius elvek „emelkedettségé”-

nek, és hogy II. a munkásság épen a legszervezettebb, legpozitívabb hittannal és legszínesebb liturgiával rendelkező Cseh-szlovák Egyházban vesz részt a legnagyobb arányszámmal.

Olyan tanulságok ezek, melyeket az elkövetkező évtizedekben az erdélyi unitáriusoknak is mérlegelés tárgyává kell tenniök. Hogy e mérlegelés eredménye mi lesz, annak megjövendölésére nem vállalkozunk. Bízunk azonban abban, hogy az alig száz évvel még magát egyedül és elhagyottnak érző s nehéz küzdelmeket vívó erdélyi unitarizmus, a közben feltalált és húsz milliónyi sokasággá gyarapodott külföldi hittestvérek életéből, szervezeteiből és tanításaiból nemcsak erőt, hanem tanulságokat is fog meríteni, olyan erőt és olyan tanulságokat, melyek egy még szebb, mélyebb és áldásosabb vallásos élet felé fogják útnak indítani. Ebben a reményben fordítottuk és írtuk ezt a könyvet s erre kérjük az örökkévaló egy igaz Isten áldását.

V É G E.